Бројаница Светислава Божића

зборник радова

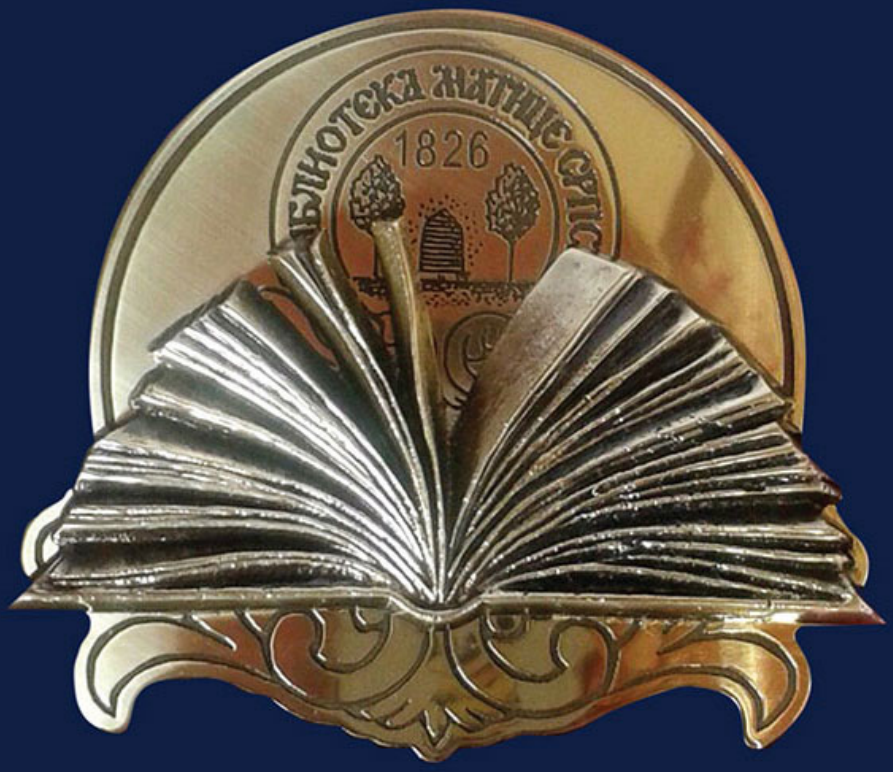

Златна књига БМС * 2018

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
1826

Ивана Н. Медић

ЛИБРЕТИСТИЧКИ ПОСТУПАК СВЕТИСЛАВА БОЖИЋА У ОПЕРИ *МЕЛАНХОЛИЧНИ СНОВИ ГРОФА САВЕ ВЛАДИСЛАВИЋА*[1]

У једновековној српској оперској традицији, „званично" започетој опером *На уранку* Станислава Биничког,[2] опера Светислава Божића *Меланхолични снови грофа Саве Владиславића*, довршена 2006. а премијерно изведена 2015. године у Народном позоришту у Београду,[3] по много чему је јединствена. У њене особености спада и либретистички поступак, који је у фокусу овог рада. Наиме, мада је сâм композитор, иначе вешт и надахнут писац,[4] уједно и аутор либрета, он овде бира да говори гласом других, те свој либретистички поступак заснива на одабиру песама и драмских одломака значајних српских модернистичких песника, као и канонског текста. Божић не користи преводе, већ бира поезију и драмске одломке изворно написане на српском језику (са изузетком канонског текста на црквенословенском језику).

Структура опере *Меланхолични снови грофа Саве Владиславића* може подсетити на циклус песама, или кантату, са наизменичним хорским нумерама, солистичким аријама и ансамблима, или, пак, на остварења попут *Четрнаесте симфоније за сопран*, бас и камерни оркестар оп. 135 (1969) руског композитора Дмитрија Шостаковича (1906–1975), која садржи 11 ставова – вокалних нумера са оркестарском пратњом – компонованих на поезију Федерика Гарсије Лорке, Гијома Аполинера, Вилхелма Кихелбекера и Рајнера Марије Рилкеа. Иако се инспирисао циклусом *Песме и игре*

1 Ова студија је резултат рада на пројекту Музиколошког института САНУ *Идентитети српске музике од локалних до глобалних оквира: традиције, промене, изазови* (бр. 177004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2 Станислав Бинички (1872–1942) компоновао је оперу *На уранку* на либрето Бранислава Нушића (1864–1938); премијерно је изведена 1903. године.

3 Премијером је дириговао Ђорђе Павловић; опера је имала и неколико реприза. Више о овој продукцији видети на званичној презентацији Народног позоришта у Београду: https://www.narodnopozoriste.rs/melanholicni-snovi-grofa-save-vladislavica (приступљено 22. 11. 2018).

4 Библиографија Светислава Божића доступна је на композиторовом званичном веб-сајту: http://www.svbozic.com/izdanja/stampana-dela/umetnicko-strucna-literatura/ (приступљено 22. 11. 2018).

смрти Модеста Мусоргског, компонованим на поезију Арсенија Голенишева-Кутузова,[5] Шостакович је своје остварење назвао *симфонијом,* да би истакао његово музичко и филозофско јединство. За разлику од Шостаковича, Божић своје дело назива *опером*, упркос томе што либрето није драмски конципиран, већ твори серију статичних „сновиђења", која се путем режијског поступка могу разигравати и драматизовати, без нарушавања жељеног ониричког ефекта.[6]

Још један упоредив, премда не и сродан, пример представља циклус од седам опера *Светлост (Licht)* немачког композитора Карлхајнца Штокхаузена (1928–2007), стваран током пуне три деценије, при чему је Штокхаузен компоновао појединачне нумере (вокално-инструменталне или инструменталне), на сопствене текстове, а затим их обједињавао у опере посвећене данима у недељи, инспирисане филозофско-мистичким списом *Књига Урантије*.[7] Иако представљају саставне делове циклуса *Светлост*, ове појединачне нумере могу се изводити и као самосталне композиције.

Премда се опера *Меланхолични снови грофа Саве Владиславића* састоји од нумера које су претходно постојале као међусобно независне композиције, она поседује имплицитни драмски наратив, јер су све песме и ликови који се у њој јављају повезани заједничким основним темама (живот српских великана у туђини, носталгија за завичајем и страдалништво српског народа кроз векове), као и ликом сневача, грофа Саве Владиславића-Рагузинског (1668–1738), живописне историјске личности, дипломате и обавештајца, која овде представља својеврстан *аватар* самог композитора. Владиславић је одабран да буде имагинарни „сведок" ових оперских слика јер, према речима Јована Дучића, „за четвртину столећа био је умешан у све догађаје Руског царства: закључивао је војни савез са владајућим кнезом Молдавије у Јашу, мир са султаном на Пруту, конкордат са папом у Риму, и пакт о пријатељству и првом коначном разграничењу Русије и Кине са кинеским царем у Пекингу. Али је Владиславић, што је досад остало непознато српском народу, а што је за нас најважније, био и први Србин који је, још на истеку нашег тамног XVII столећа, задобио православну Русију, и лично цара Петра Великог, за ослобођење Српства и Балкана […] Србин Херцеговац, значи Медитеранац више него Балканац, човек маште колико и реалист, и човек сна колико и позитивни стваралац."[8]

5 Francis Maes, *A History of Russian Music: from Kamarinskaya to Babi Yar* (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2002), 370.

6 Milena Medić, „The Sumatraistic Secret of Count Sava Vladislavić's Great Dreaming: the Anamorphosic Aim of Theatrical Doubling, the Ex-centred Observer, and the Regenerative Power of Collective Memory", *New Sound* 47/1 (2016): 99–119.

7 Ивана Медић, „*Светлост:* Космичко-ритуални театар Карлхајнца Штокхаузена", *Музички талас* 36–37 (2008): 52–85.

8 Наведено према: https://www.narodnopozoriste.rs/melanholicni-snovi-grofa-save-vladislavica (приступљено 22. 11. 2018).

Поетски и драмски текстови које је Светислав Божић одабрао за оперу *Меланхолични снови грофа Саве Владиславића* – песме „Хришћанско пролеће" и „Житије" Јована Дучића (1874–1943); песма „Брату" Момчила Настасијевића (1894–1938); одломци из драме *Никола Тесла* и песме „Химна", „Гротеска", „Беспућа", „Стење", „Суматра", „Стражилово" и „Благовести" Милоша Црњанског (1893–1977); песма „Незамисливо је – али ипак" Дејана Медаковића (1922–2008); као и канонски текст *Симбол вере (Вјерују)* – дати су уз местимичне интервенције, које укључују скраћења, понављања, као и давање нових назива одређеним песмама. Опера не садржи рецитативе нити друге наративне уметке: Божић оставља простора слушаоцима да сценско-поетска сновиђења допуне властитим асоцијацијама, те себи дозвољава да проговори сопственим гласом једино у надахнутим описима на почетку сваке слике, где прожима сценска упутства са поетским рефлексијама над одређеним ликовима и догађајима.

У наставку текста, извршићу поређење поетског предлошка и његове музичке реализације у опери *Меланхолични снови грофа Саве Владиславића,* да бисмо видели како је Божић одабрао и адаптирао текст, односно, на који начин су пређашње појединачне нумере (соло песме и хорске композиције) уткане у ткиво ове опере.[9]

Опера се састоји из Пролога и 17 слика, распоређених у 7 сновиђења. У прво сновиђење спадају инструментални Пролог и прве три нумере. На самом почетку опере, Божић исписује:

„Увертира-пролог, где се на сцени (или платну, покретним сликама напуњеном) разлистава херцеговачко-медитерански предео, травунијски оквир, који из камена прелази на морско плаветнило. У дијалогу тих амбијенталних целина које су на платну, на сцени је могућа кореографска паралела (силуете мноштва које се неразговетно а потом анатомски прегнантно оглашава) из које израња хорски материјал доносећи песму Јована Дучића „Хришћанско пролеће". […] Негде при крају овог дела првог сновиђења (при крају хорске нумере – бр. 1), на сцени се појављује висок и дискретно повијен, отмен мушки лик чије се лице не види. То је сен Саве Владиславића чију зебњу сна доноси појава алта или мецосопрана песмом Момчила Настасијевића „Елегија."[10]

Прва нумера, „Хришћанско пролеће", поверена је мешовитом хору; у својој оригиналној верзији, била је то композиција за мешовити хор и оркестар, довршена 2000. године. Читав текст Дучићеве песме искоришћен је у овом хору, с тим што се многи стихови понављају по више пута; а цела прва строфа понавља се и након последње:

9 Захваљујем се диригенту Ђорђу Павловићу који ми је уступио партитуру ове опере.
10 Текст Светислава Божића пред почетак *Пролога*.

Видик се крвљу сав зарубио,
Први кос пева танко и тање.
Аждају Свети Ђорђе убио,
Сребрним копљем баш у свитање.

Крај цркве чемпрес црн загустио,
Христово јагње овца родила,
И Свети Марко орла пустио,
И Свети Тодор свог крокодила.

Голубица у сунцу синула,
Са лишћа капљу свете арије...
Два апостола туд су минула
С поруком сина чисте Марије.

Крај реке зраче бели кринови,
Пада сноп зрака с неба средине:
И сја ореол вечни и нови
Јагњета што гре преко ледине.

Друга нумера у овој опери, поверена мецосопрану или алту, компонована је на стихове Момчила Настасијевића; у изворној верзији била је то „Елегија" за женски глас и клавир, настала 1994. године. Настасијевић је својој песми дао наслов „Брату"; међутим, Божић јој мења наслов, не би ли истакао њен елегични карактер и ојачао асоцијативност; поред тога, Моника Новаковић запажа да је овде више реч о *медитацији*.[11] Као што је истакнуто у композиторовом првом упутству, у овој сцени се по први пут види сен грофа Владиславића; Настасијевићева песма је дата у целости.

Ослушни, запојем,
прени тајном.

Тешко ми срце,
превире тишина у вино,
до дна искапи.

11 Моника Ј. Новаковић, „*Ослушни, дозивам:* садејство музике Светислава Божића и поезија Јована Дучића и Момчила Настасијевића на примеру соло песама *Житије* и *Елегија*"(рад представљен на Округлом столу Бројаница Светислава Божића, Нови Сад, 15. 11. 2018).

Јер није ово сетва,
куколь ни клас.

Пјани ћув само прôђе
и зашумело.

Ослушни, дозивам,
спи рођени пој.

Иза сна сну дубље
буде пробуђење.

Брату из дубина огласи,
прене на овај глас.

Трећа нумера, за соло тенор и хор уз пратњу оркестра, у оригиналу је била соло песма „Житије" за бас и клавир (2003) из циклуса *Царски сонети* Јована Дучића.[12] Овој песми дат је посебан значај у оквиру опере, јер се она једина понавља, и то у последњој, 17. нумери ове опере. У тексту који прати трећу нумеру, композитор евоцира сцене из српске историје, зачетак лозе Немањића и њихове задужбине:
„На платну је тавни колорит, антиципација предела око Ибра, чиме се припрема појава тенора (у дијалогу са хором) и Дучићеве песме „Житије". Валер Владиславићевог сна урођеног у Немањино а потом Симеоново и Савино, као и пурпурно доба Првовенчаног где се појављују кубета Жиче, Студенице, Пећке патријаршије али и брзи прелети, сенке Венеције са дужим каденционим застајкивањима на обрисима Санкт Петербурга (рецимо Лавре Александра Невског под снегом). Суштина првог сновиђења је у првотном крилу са Голготе, бољи од камена која се само начас блажи морским плаветнилом. […] Сава Владиславић се у том првом сновиђењу сећа почела, брата, сања о држави коју високо подижу Немањићи […]"[13]

Дучићева песма, у форми сонета, дата је у целини:

Писана у Градцу, сликана у Жичи,
У Млецима тешким златом окивана,
Књига о претцима, која царство дичи –
Опет је цар чита три ноћи и дана.

12 Моника Новаковић детаљно анализира садејство музике и поезије у Божићевој песми. Исто.
13 Текст Светислава Божића пред почетак треће нумере.

И крупне зенице које помно уче,
Не виде вечери ни пурпурну зору,
Ни кад три војводе донесоше кључе
Града Христопоља на Беломе мору.

И као музика на поноћној реци,
Сва слова певају претке што су били,
Краљеви и писци, војводе и свеци.

И кад склопи очи на тигру и свили,
Император виде како пређе сводом
Страшни сен Немање победничким ходом.

Друго сновиђење садржи две нумере – четврту и пету, обе инспирисане стваралаштвом Црњанског, с тим што је за четврту нумеру (за соло баритон) узет драмски текст – одломак из драме *Тесла* – а за пету нумеру песма „Гротеска". Текстови Црњанског заузимају читав централни сегмент опере, од четврте до четрнаесте нумере (са изузетком шесте нумере, *Bjerujy*). У опису овог сновиђења, композитор истиче:
„У другом сновиђењу сан грофа Саве Владиславића улази у америчанско раздобље Теслиног живота. Главни лик је истовремено и главни сневач из чијих сновиђења, као друго и треће колено израњају снови појединих ликова и снови емоционалних стања тих ликова. Разбокорена мрежа сна, увијеног у могућу меланхоличну јаву, тзв. будућност. Оркестар и баритон (Тесла) доносе материјал из истоимене драме Милоша Црњанског […]"[14]

Након дужег инструменталног увода, од 59. такта наступа соло баритон, доносећи монолог Николе Тесле:
„Мени се тај ваш хумор не допада нимало; искусио сам га већ на првом кораку кад сам дошао. Радио сам за Едисона у то време, а Бакелор ми једно вече даде посао. Брод у пристаништу који се покварио нико не уме да оправи. Ако успем, биће за мене у том педесет хиљада долара; имао сам тада болест у кући у породици, у мом завичају. Целу сам ноћ радио, брод је идуће зоре испловио; враћао сам се, сећам се, кроз парк, било је пролеће као и сад, видео сам беспослене како на клупама покривени новинама спавају, а кад сам се вратио Бакелор ми је исплатио неку ситнину. А педесет хиљада долара? Смејао се, смејао се… Кад не разумем ваш амерички хумор. Ја вам нудим струју која ће бити јефтинија од свега до сада. Биће општинских лампи за сваку улицу, и за најбеднија предграђа, и за најсиромашнију кућу у милион примерака, такорећи будзашто. Не разумем ваш хумор."

14 Текст Светислава Божића пред почетак четврте нумере.

Одломци из драме *Тесла* једини су сегменти у опери који садрже прозни текст и једини у којима могу да се јаве дуети и трија; за разлику од тога, поезију увек интерпретира само један глас, мушки или женски, тј. протагониста/киња одређене сцене.

Пета нумера, под називом *Гротеска*, оригинално истоимена соло песма (1998), компонована је за солистички глас (мецосопран). У овој нумери Божић врши значајније интервенције на текстуалном предлошку. Песма Црњанског је скраћена (четрнаест стихова који се односе на печате и фермане је изостављено), а почетни стихови песме понављају се више пута, као припев између строфа:

Зидајте храм
beo ko манастир.
Нек шеће у њему Месец сам
и плаче ноћ и мир.*

* у партитури пише „шеће" – лапсус

(Зидајте храм
*beo ko манастир.)***

** припев

А на храм дижите црну
сфингу народа мог.
Нек се све звезде што језде осврну
за смех чудовишта тог.

Зидајте храм
beo ko манастир.
Нек шеће у њему Месец сам
и плаче ноћ и мир.

Треће сновиђење садржи само једну, шесту сцену – *Вјерујy* (Симбол вере), која представља духовно и емоционално тежиште читаве опере. Композиторов опис ове слике, као и след сцена које описују Теслин живот у Америци, наводи нас на закључак да ова хорска нумера представља молитву за све Србе у туђини, за прогнане и избегле, те израз њихове вере: „Напушта се сцена могућег социјалног понижења велеграда, космополиса (што је свакако Њујорк из Теслиног доба). На платну се преко познатих сцена беде и понижења са докова овога града појављују обриси Жиче, Студенице, праћени умесно и ефикасно пруженим продорима у голготу и страдања народа српског (рецимо Плава гробница, мотиви стратишта као што су Јасеновац и многа друга). Све

то учинити у болној измаглици из које се постепено пројављује светлост, смирена на кубетима Жиче, Студенице, Милешеве, Свете Горе, са ослонцем на Хиландару и Пантелејмону […]"[15] Ова хорска нумера садржи комплетан текст *Симбола вере* на црквенословенском језику (изостављено је само завршно „Амин"):

Вјерујy, во Јединаго Бога Оца, Вседержителя, Творца Небу и Земљи, видимим же всјем и невидимим.
И во Јединаго Господа Исуса Христа, Сина Божија, Јединороднога, иже от Оца рожденаго прежде всјех вјек: Свјета от Свјета, Бога Истинита от Бога Истинита, рождена, не сотворена, Јединосушчна Отцу, Имже всја биша. Нас ради человјек, и нашего ради спасенија сшедшаго с Небес, и воплотившагосја от Духа Свјата, и Марији Дјеви и вочеловјечшасја.
Распјатаго же за ни при Понтијстјем Пилатје, и страдавша и погребена.
И воскрешаго в третиј ден, по писанијем.
И возшедшаго на Небеса, и сједјашча одеснујy Оца.
И паки грјадушчаго со славоју судити живим и мертвим, Јегоже Царствију не будет конца.
И в Духа Свјатаго, Господа Животворјашчаго, Иже от Оца исходјашчаго, Иже со Оцем и Сином споклањајема и славима, глаголавшаго пророки.
Во једину свјатујy соборнујy и апостолскујy Церков.
Исповједујy једино крешчаније, во остављеније грјехов.
Чајy воскресенија мертвих.
И жизни будушчаго Вјека.

Седмом нумером започиње Четврто сновиђење, у које спадају још и 8, 9. и 10. нумера. Композитор/либретиста поново посеже за драмским текстом Црњанског, који одсликава Теслине америчке дане. Ова нумера започиње Теслиним монологом, којим се потенцира чврстина и издржљивост српског народа; након тога, Теслин помоћник најављује долазак његових земљака:

Тесла (баритон): *Не заборавите ипак да сам и ја из једне земље где људи не воле претњу, нити су бојажљиви, навикли су на тежак живот и борбу. Пре седам година ви знате да ми је неко украо цртеже одавде, и да ми се радионица запалила, и да ми је изгорела случајно, па јесам ли се уплашио?! То што сам све изгубио натерало ме је да још више мислим изнад свега земаљског. Смешно је да ми претите песницом, нисмо деца, Чарлс. У мом завичају деца иду у школу и по снегу далеко, десило се да и вука сретну и да га*

15 Текст композитора Божића пред почетак шесте нумере.

каменом убију. Адио терибле Шарло. Тешо, испрати господу.
Лаборант /Теша/ (тенор): *Рођаче, дошла су опет она двојица, Меанџић и Буде, са оним младићем чекају. Траже тебе. Да пушћам или не пушћам?*
Тесла: *Ко, Тешо, мени се жури? А куд сад да дођу, а шта би хтели? Пусти их, нека уђу, али само брзо, ја морам у театар, јесу ли кола дошла по мене? – Дошла су, ево сад ћу, нека кола чекају.*
Лаборант: *Господине Никола, кола доле чекају.*
Тесла: *Сједите, сједи имењаче, као да сте ми род рођени. Ти имењаче наточи, као да сте у својој кући.*
ХОР: *Ти имењаче наточи, као да сте у својој кући.*

Осма нумера, *Беспућа*, оригинално је настала као песма за глас и оркестар (1998). Композитор описује: „Из стања колективне радости коју са узбуђењем посматра Тесла, промаља се једна суматраистичка опомена коју Тесла, притиснут неизрецивим тескобама, изговара у тамном пределу, могућем лику женском, који је под велом сенке и тешко наслутив. […] Све да личи на грч у сну произведеног и окончаног епилептичног архипелага."[16]

Ову песму пева Тесла, а текст је дат у целости:

Вас зовем само, са ужасом
у погледу развратном, невеселом.
Вас зовем само, што дрхтите
са витким, осетљивим телом.

Вас на чијим је коленима живот
издахно збуњен, уморан;
за вас ја имам румено море
и један осмех суморан.

Не, неће љубав, ни младост, више
помиловати нам груди;
Име ће, дах ће, суза ће наша
другом да замирише.

16 Текст композитора Божића пред почетак осме нумере.

Далеко, негде, око света,
где снег и лед и небо цвета
све ће се слити,
и од свега бити:
Мир,
мир,
мир...

Девета нумера поново доноси драмску сцену, која се надовезује на 7. нумеру; ликови у овој сцени су Меанџић (тенор), Буде (тенор) и Тесла (баритон). Као што је најављено у седмој нумери, Тесли у посету долазе земљаци из родног Смиљана:

Меанџић: *Е, хвала. Умро нам је, имењаче, прекјуче Никола. А до судњега часа је помињао тебе. Благосиљао те. Све се надао, јадан, преболеће. А кад преболи, путоваће. Ићи ћу, вели, Тесли, да ми плати вапор да се врати кући. Да умрем као човек у нашем Смиљану.*
Тесла: *Је ли тако рекао?*
Меанџић: *Умро је око поноћи. Хтедоше да га носе на гробље па у фуруну, а ми смо молили да сачекају тебе.*
Буде: *Рекли смо да смо с тобом главни пријатељи, да ћемо платити гроб. А он је понављао до последњег ваздуха да га пушћимо да склопи очи код својих у Смиљану. Привиђало му се.*
Тесла: *Узми ти, имењаче, новаца од мене. Тешо, дај Николи шта треба. Платићу ја сахрану. Хтедох да га обиђем ове суботе, али, ето, све сам у неком беспућу, немам времена да се нађем своме човеку на последњем часу. Намучио се несрећник овде. Као да га и сад гледам како трчимо и ваљамо се весело у Смиљану. У нашем Смиљану, у детињству. Умре у Америци, а није ни сунца у Америци видео. Писаше га агенти у Загребу. Продаде кућу у Смиљану, остави жену и децу, укрцаше га у Хамбургу, спустише га чим стиже у Америку у мајну. А из мајне излазио је само на спавање. Па се ето на самрти сећа Смиљана. Лепо је сад тамо. Потоци кренули, а Смиљан озеленео. Ускоро ће и славуји. Јагањци ће на трави да скакућу, а бели облаци почеће да се пењу према сунцу да Велебит прећу. Привиђало му се, велиш, да је у Смиљану; привиђаће се и мени кад будем умирао.*

Десета нумера је *Химна* за мецосопран, изворно компонована као песма за глас и оркестар (1998), на стихове Црњанског. У свом опису ове нумере Божић наводи: „Следе призори крика у болном умирању, у расутости по Голготи многоликог страдања. Сцене које могу да се у вихору, често успореним преливањем окрећу око страдања и сатирања људскога меса, са нужним, српским амблемом у свему […]"[17]

17 Текст композитора Божића пред почетак десете нумере.

У овој нумери Божић врши значајније либретистичке интервенције, јер уклања ничеовски нихилистичке стихове који негирају бога, а који се не уклапају у концепцију овог сновиђења, чија је основна симболика живот у изгнанству и страдалништво. Оваквим поступком Божић као да поручује да и у таквим, нехуманим и страдалничким околностима, не треба губити веру, нити заборавити своје порекло. Како примећују Дина Војводић и Милош Маринковић, „иако је фасциниран стиховима Црњанског, Светислав Божић ипак брижљиво бира које ће стихове користити (а које не), водећи се, притом, својим филозофско-стваралачким начелом, укорењеним у православној вери, као константом у његовом стваралаштву."[18]

[Немамо ничег.
Ни Бога ни господара.
*Наш Бог је крв.]**

Завејаше горе међаве снега,
Несташе шуме, брда и стене.
Ни мајке, ни дома не имадосмо,
селисмо нашу крв.

[Немамо ничег.
Ни Бога ни господара.
*Наш Бог је крв.]**

Расцветаше се гробља и планине,
расуше ветри зоре по урвинама;
ни мајке, ни дома, за нас нема,
ни станка, ни деце.
Оста нам једино крв.

[Ој.
Она је наш страшан понос.] * изостављени стихови

18 Дина Д. Војводић и Милош М. Маринковић, „*Химна* и *Суматра* Светислава Божића: сусрет композитора са Милошем Црњанским" (рад представљен на Округлом столу Бројаница Светислава Божића, Нови Сад, 15. 11. 2018).

У пето сновиђење спадају једанаеста, дванаеста и тринаеста нумера. У једанаестој, дуетској нумери, Божић се враћа драмском тексту Црњанског, али овог пута бира одломке који се односе на Теслину самонаметнуту аскезу. Композитор објашњава: „Елен и Тесла (мецосопран или сопран и баритон). Елен затиче Теслу и земљаке у Теслиној лабораторији. Она уноси страсну, а потом све пригушенију светлост у амбијент обремењен мотивима смрти, туге за покојником, завичајем, слутњама о једној несрећној земљи чије су обале разроване и где су стратишта нова на помолу. У таквом амбијенту љубав, та суптилна и страсна, кобна игра на жици отменог живота и отменог пропадања, у Теслином готово монашком завештању, меланхолична је и води у зону моралног поучанија, што је најгора понуда једој раскошној жени (бонвиванткиња у крику).”[19]

Еленин монолог прекида Тесла, информацијом о свом скорашњем одласку, не желећи притом да буде груб – али ни да попусти пред њеним молбама:

Елен: *Тесла, дошла сам по Вас, Ви нисте дошли по мене. Нећу да Вас изгубим. Тесла, данас је две године од оног дана кад Вас је мој брат први пут довео у нашу кућу. То хоћу да прославимо после опере. Отићи ћемо на излет на Нијагару. Могла сам код Вас затећи и неку жену, сад знам с ким живите у овој ружној кући, она се зове самоћа. Ја сам слушала да сте чудан човек; нећу да Вас изгубим. Тесла, почело је пролеће напољу.*

Тесла: *Одлазим кроз недељу-две из Њујорка, а они који оду, знате и сами, заборављају се брзо.*

Наредне три нумере засноване су на поезији Милоша Црњанског. Песма „Стење”, овде названа *Предосећање* (као и у својој оригиналној верзији за глас и оркестар из 1998. године) уводи нас у свет потиснутих порива и неизрециве тескобе; композитор пише:

„Тесла, болно притиснут сенком Владиславића, која је у тами видљива, у углу сцене, тоне у предосећање далеко, у снопове Хипербореје, где се бол и сан мешају творећи нове, жуђене али нама непознате обрасце живота. Песму Црњанског „Стење”, овде названу *Предосећање*, пева болни Теслин и Владиславићев сан, просвећени тенор у сенкама где се преламају на платну пространства северне Шкотске и северних ветрова […]”[20]

Текст песме „Стење” дат је у целости, а почетни стих се понавља на крају:

19 Текст композитора Божића пред почетак једанаесте нумере.

20 Текст композитора Божића пред почетак дванаесте нумере.

Данас сам био тако весео!
А сад? Гле, једва дишем,
са осмехом мутним, уморно.

Далеко, негде, иза шкотских обала,
диже се, из мора, модро стење,
тако грдно, тако пусто, суморно.

Ја га се сетих! Ја га видим!
Његова модрина мрси ми душу,
и мене обузима грозна језа,
и нека, бескрајна, жалост.

На ову песму надовезује се и тринаеста нумера, *Суматра* – изворно соло песма за глас и оркестар, компонована 1997. године. Како истичу Војводић и Маринковић, „лако се уочава блискост мисли исказаних у теоријско-програмском делу *Објашњења Суматре*, слика у песми „Суматра" и њеног омузикаљења. Она је у правом смислу и програмска песма јер се у њој остварују не само поставке из *Објашњења*, него и неки елементи поетике експресионизма: нова метафоричност, слободан стих, екстаза, спиритуалност (магловитост, неухватљивост), лелујавост боја, космичка пространства, нов језик и нова изражајност, актуелност садржине, исповедни тон, лични свет и доживљај".[21] Песма *Суматра* дата је у целости:

Сад смо безбрижни, лаки и нежни.
Помислимо: како су тихи, снежни
врхови Урала.

Растужи ли нас какав бледи лик,
што га изгубисмо једно вече,
знамо да, негде, неки поток,
место њега румено тече!

По једна љубав, јутро, у туђини,
Душу нам увија, све тешње,
Бескрајним миром плавих мора,
Из којих црвена зрна корала,
Као, из завичаја, трешње.

21 Војводић и Маринковић, нав. дело.

Пробудимо се ноћу и смешимо, драго,
на Месец са запетим луком.
И милујемо далека брда
и ледене горе, благо, руком.

Шесто сновиђење, у које спадају 14, 15. и 16. нумера, отвара „Стражилово" – песма оригинално компонована за глас и гудачки оркестар 1992. године. Кратак опис сцене гласи: „Тесла, у лику тенора, болно, стражиловски сетно, одводи у свој а потом и Владиславићев сан. Карловачко-стражиловски пејзажи, флуидно зачикавани женским ликом, који се одевен, у дискретној белини, сновидећи лелује ободима сцене […]"[22] Пошто је поема Црњанског веома дугачка, Божић бира само 15 евокативних стихова:

[…]

И овде, [пролетње вече]
за мене је хладно,
као да, долином, тајно, Дунав тече.
А, где облаци силазе Арну на дно
и трепте, увис, зеленила тврда,
видим мост што води, над видиком,
у тешку таму Фрушког брда.

[…]

Не, нисам, пре рођења, знао ни једну тугу,
туђом је руком, све то, по мени разасуто.
Знам, полако идем у једну патњу, дугу,
и, знам, погнућу главу, кад лишће буде жуто.

И, тако, без бола,
вратићу се, болан, воћкама наших поља.
И, тако, без мира,
патиће горко, много шта, од мог додира.

[…]

22 Текст композитора Божића пред почетак четрнаесте нумере.

Петнаеста нумера, *Ноћ у Кареји*, настала је на стихове Дејана Медаковића из песме „Незамисливо је – али ипак"; ова нумера је изворно компонована за бас и камерни оркестар, 1997. године. Анализирајући промену наслова песме и одабир стихова, Јелена Јеленковић истиче: „[…] алегоријском представом светогорског топонима у наслову дела *Ноћ у Кареји*, Божић подвлачи дубину смисла Медаковићевих опомињућих стихова, открива својеврсни семантички камертон у поступку омузиковљења песникових 'лирских исповести' и још једном подвлачи онтолошки значај *светогорског топоса*…"[23] Ово је, уједно, прва нумера у опери коју пева гроф Сава Владиславић (бас); композиторов опис гласи: „Придиже се полако, али надаље остаје у затамњеној зони сцене контура грофа Саве Владиславића, која се ничим осветљена, до покретним сликама на платну, надвија над докове и пиргове Светогорских манастира, кружећи у пределима Кареје, Пантелејмона и Хиландара са сенкама Студенице, Жиче, Житомислића, херцеговачког љутог камена. Лебди све време дух и дах Немање и болна магла Светог Симеона Мироточивог. Све је сненовито и болно, као и бас Саве Владиславића. Без патетике. Нема романтичарског афектирања ни у гласу ни у оркестру. Владиславић јеца и контролише болно искусни мир који пројављују стихови песме."[24]

Од укупно седам строфа Медаковићеве песме, Божић изоставља другу и четврту строфу, као и два стиха из пете *(Не познајемо више / Завичај):*

Незамисливо је,
али ипак
Већ три века
Све се понавља
Зулум и беда
Гашење огњишта
Магле прекриле
Преплашена јутра.

[…]

Незамисливо је,
али ипак
Злочин нас више
Не узбуђује

23 Јелена С. Јеленковић, „Омузиковљење стихова Дејана Медаковића у опусу Светислава Божића" (рад представљен на Округлом столу Бројаница Светислава Божића, Нови Сад, 15. 11. 2018).
24 Текст композитора Божића пред почетак петнаесте нумере.

К'о да смо с њиме
Доиста орођени
Доиста занавек
И без роптања.

[…]

Незамисливо је,
али ипак
У какву то
Будућност газимо
Кад су нам чула
Сва отупела.

[…]

Зар нам је доиста
Сада суђено
Да довршимо дело
Наших душмана?

Незамисливо је,
али ипак
Преровали смо
Гробља предака,
Савили барјаке
И наша знамења
Што смо их некад
Гордо носили
По древној стази
Наших заветина.

Незамисливо је,
али ипак
Стигли смо до руба
Ишчезлог света
У испружену руку

Нашу просјачку
Спушта се презир
Неосетљивих
Којима смо некад
Палили
Ватре у мраку
Да не лутају.

Шеснаеста, хорска, нумера, поново је инспирисана поезијом Црњанског (песмом „Благовести"). Композиторов опис сцене истиче кошмарност и зле слутње; у складу са тим, Божић изоставља четврти стих из прве строфе, који указује на телесност (*као рука некад по телу драгана*). Са изузетком поменутог стиха, песма је дата у целости, а последња строфа се понавља:

Љубав што беше није више.
Судба ми блуди по небу ових дана,
блага и мирна, кишом опрана.

[…]

Над земљом више не мирише крин,
у пролећу, оштар, блудан, женски.
Расцветане воћке стискам на ребра,
кроз ваздух благовештенски.

Нестаје ноћ,
пуна жалости и болног разврата,
а ја остајем у ведром видику,
модрим водама, и рујним шумама,
као сен трске, лишћа, росног злата.

Последње, седмо сновиђење садржи само једну нумеру, која има смисао епилога или коде. Композитор понавља песму „Житије" Дучића, с тим што је она овом приликом поверена басу, а текст је скраћен на свега четири стиха. Опис ове сцене гласи: „Гроф Сава Владиславић је у сенци, а из његових руку, златно осветљена, попут четворојеванђеља, израња контура моћне Књиге. То је централно сабориште енергије сна и снова, енергија храма и Свете Трапезе. У сенци лелује висока и крупна, како сама

песма каже … сен Немање. Њеним одласком из виднога поља, у тишини, окончава се и звучно-визуелно збитије на сцени. У једва видљивом пределу, остаје само још мање видљива повијена контура сна грофа Саве Владиславића. Последње што остаје то је његов сан."[25]

Као што је истакнуто у уводу овог рада, антологијски карактер Божићеве опере огледа се како у избору текстова, који чине репрезентативну ризницу српске модернистичке поезије, тако и у избору властитих композиција инспирисаних овим књижевним делима; преношењем у контекст опере, та дела задобијају ново значење и функцију. Све нумере у опери обједињене су истим тематским кругом: пажња је усмерена на херојску прошлост српског народа, али и на велика страдања, сеобе, изгнанства, затирање корена, као и на последичну дезоријентацију и губљење историјске свести. У циљу успостављања противтеже оваквој дијахронијској дезоријентацији, избором текстова и њиховим омузикаљењем Божић инсистира на сапостојању древности и савремености, те на њиховом истовременом бивствовању у свести српског народа.

Литература

Божић, Светислав. *Меланхолични снови грофа Саве Владиславића*, партитура. Београд, 2006.

Војводић, Дина Д. и Маринковић, Милош М. „*Химна* и *Суматра* Светислава Божића: сусрет композитора са Милошем Црњанским". Рад представљен на Округлом столу Бројаница Светислава Божића, Нови Сад, 15. 11. 2018.

Народно позориште у Београду. „О опери *Меланхолични снови грофа Саве Владиславића*".
https://www.narodnopozoriste.rs/melanholicni-snovi-grofa-save-vladislavica (приступљено 22.11. 2018).

Светислав Божић, званични сајт.
http://www.svbozic.com/izdanja/stampana-dela/umetnicko-strucna-literatura/ (приступљено 22. 11. 2018).

Јеленковић, Јелена С. „Омузиковљење стихова Дејана Медаковића у опусу Светислава Божића". Рад представљен на Округлом столу Бројаница Светислава Божића, Нови Сад, 15. 11. 2018).

Maes, Francis. *A History of Russian Music: From Kamarinskaya to Babi Yar*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2002.

25 Текст композитора Божића пред почетак седамнаесте нумере.

Медић, Ивана. „*Светлост:* Космичко-ритуални театар Карлхајнца Штокхаузена", *Музички талас* 36–37, 2008, 52–85.
Medić, Milena. „The Sumatraistic Secret of Count Sava Vladislavić's Great Dreaming: The Anamorphosic Aim of Theatrical Doubling, The Ex-centred Observer, and The Regenerative Power of Collective Memory". *New Sound* 47/1 (2016): 99–119.
Новаковић, Моника Ј. „*Ослушни, дозивам:* садејство музике Светислава Божића и поезија Јована Дучића и Момчила Настасијевића на примеру соло песама *Житије* и *Елегија*". Рад представљен на Округлом столу Бројаница Светислава Божића, Нови Сад, 15. 11. 2018).

.

Бројаница Светислава Божића
зборник радова

Издавач
Библиотека Матице српске
Нови Сад

За издавача
Селимир Радуловић

Корице и прелом
Атила Капитањ

Лектура и коректура
Меланија Блашковић

Штампа
Сајнос
Нови Сад

ISBN 978-86-80061-60-3

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

78.07:929 Božić S.(082)

БРОЈАНИЦА Светислава Божића : зборник радова / [уредник Драгана Д. Јовановић]. - Нови Сад : Библиотека Матице српске, 2018 (Нови Сад : Сајнос). - 229 стр. : фотогр. ; 22 cm. - (Едиција Златна књига Библиотеке Матице српске ; књ. 3)

Слике аутора. - Стр. 7-9: Повратак књизи / Селимир Радуловић. - Стр. 11-13: Бројаница Светислава Божића / Миро Вуксановић. - Биобиблиографске белешке о учесницима Округлог стола: стр. 221-229. - Напомене и библиографске референце уз већину радова. - Библиографија уз већину радова.

ISBN 978-86-80061-60-3
а) Божић, Светислав (1954-)
COBISS.SR-ID 327881479